

Příklady pro cvičení 4. z IFJ: Bezkontextové gramatiky, zásobníkové automaty

Příklad 1.

Vytvořte bezkontextovou gramatiku, která generuje jazyk $L_1 = \{a^n b^n : n \geq 1\}$. Pomocí této gramatiky proveďte derivaci řetězce **aaabbb**.

Řešení:

Gramatika $G = (N, T, P, S)$, kde:

- $N = \{S\}$,
- $T = \{a, b\}$,
- $P = \{1: S \rightarrow aSb, 2: S \rightarrow ab\}$

generuje tento jazyk. Řetězec **aaabbb** potom můžeme vygenerovat pomocí následujících posloupností derivací:

$$S \Rightarrow aSb \text{ [1]} \Rightarrow aaSbb \text{ [1]} \Rightarrow aaabbb \text{ [2]}$$

Nebo zkráceně, pokud nás explicitně nezajímá použité pravidlo, můžeme jejich označení vynechat:

$$S \Rightarrow aSb \Rightarrow aaSbb \Rightarrow aaabbb$$

Příklad 2.

Nechť L_2 je jazyk nad abecedou $\Sigma = \{ „(“ , „)” \}$ obsahující všechny řetězce, které vzniknou z aritmetických výrazů vypuštěním všech symbolů kromě závorek. Například $((()()) \in L_2$, neboť tento řetězec vznikl například z aritmetického výrazu $(a + b).((a + b) - (c + d))$. Je vámi navržená gramatika jednoznačná? Pokud ne, zkuste ji zmodifikovat tak, aby jednoznačná byla.

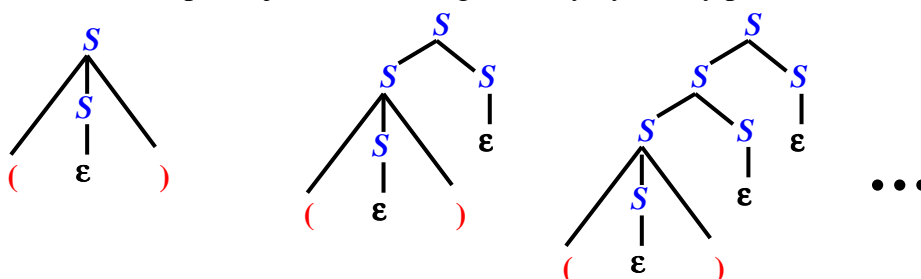
Řešení:

Gramatika $G = (N, T, P, S)$, kde:

- $N = \{S\}$,
- $T = \{ (,) \}$,
- $P = \{1: S \rightarrow SS, 2: S \rightarrow (S), 3: S \rightarrow \epsilon\}$

generuje tento jazyk.

Tato gramatika **není jednoznačná**, protože již například pro řetězec $(($ existuje nekonečně mnoho derivačních stromů (pro nejednoznačnost gramatiky by stačily pouze dva):

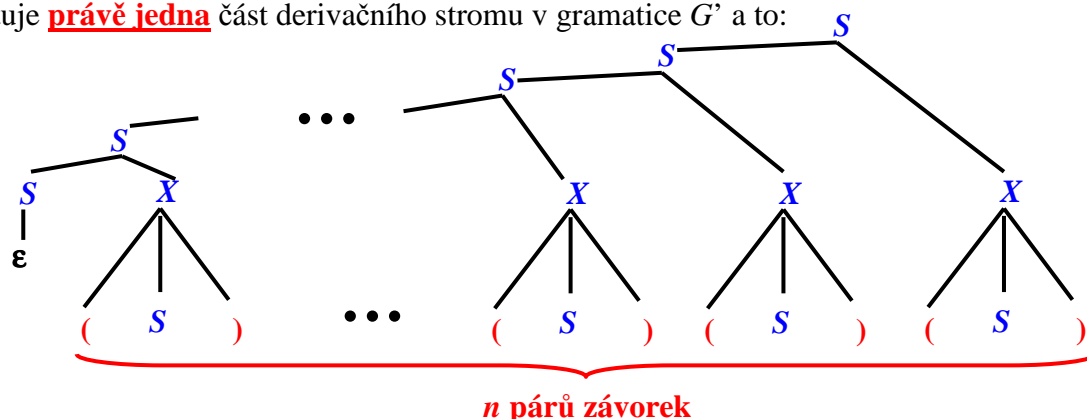

Ekvivalentní jednoznačná gramatika k vytvořené gramatice G je například:

$G' = (N, T, P, S)$, kde:

- $N = \{S, X\}$,
- $T = \{ (,) \}$,
- $P = \{1: S \rightarrow SX, 2: X \rightarrow (S), 3: S \rightarrow \epsilon\}$

Uvažujme, že závorková struktura obsahuje na nejvyšší úrovni právě n párů závorek. Potom existuje **právě jedna** část derivačního stromu v gramatice G' a to:

Tyto derivační stromy můžeme do sebe zanořovat a tím budou vznikat libovolné závorkové struktury různých úrovní. Na závěr budou přepsány všechny zbývající nonterminální symboly pomocí pravidla 3: $S \rightarrow \epsilon$.

Je tedy vidět, že pro libovolnou závorkovou strukturu můžeme vytvořit v G' pouze **jeden** derivační strom. Gramatika G' je tedy jednoznačná. Jazyk L_2 **není jazyk s inherentní nejednoznačností**, protože existuje jednoznačná gramatika G' , která jej generuje.

Příklad 3.

Vytvořte bezkontextovou gramatiku, která generuje jazyk $L_3 = \{xy: x, y \in \{a, b\}^* \wedge y = \text{reversal}(x)\}$. Neformálně, jazyk L_3 obsahuje všechny řetězce obsahující pouze symboly a, b , pro které platí, že přečtená druhá polovina řetězce od konce tvoří první polovinu řetězce.

Řešení:

Gramatika $G = (N, T, P, S)$, kde:

- $N = \{S\}$,
- $T = \{a, b\}$,
- $P = \{1: S \rightarrow aSa, 2: S \rightarrow bSb, 3: S \rightarrow \epsilon\}$

generuje tento jazyk.

Poznámka: Řetězec, který se čte stejně zepředu i pozpátku, se nazývá palindrom. Jazyk L_3 tedy obsahuje všechny palindromy sudé délky nad abecedou $\Sigma = \{a, b\}$.

Příklad 4.

Vytvořte bezkontextovou gramatiku, která generuje jazyk $L_4 = \{x: x \in \{a, b\}^* \wedge \#_a x > \#_b x\}$.

Poznámka: $\#_a x$ obecně znamená počet výskytů symbolů a v řetězci x , tedy podmínka $\#_a x > \#_b x$ popisuje skutečnost, že počet výskytů symbolů a v řetězci x je větší než počet symbolů b .

Řešení:

Gramatika $G = (N, T, P, S)$, kde:

- $N = \{S\}$,
- $T = \{a, b\}$,
- $P = \{1: S \rightarrow a, 2: S \rightarrow aS, 3: S \rightarrow bSS, 4: S \rightarrow SbS, 5: S \rightarrow SSb\}$

generuje tento jazyk.

Pravidla 3, 4 a 5 vygenerují libovolnou větnou formu, která obsahuje pouze nonterminální symboly S a terminální symboly b , přičemž počet nonterminálních symbolů S je o jedničku větší než počet terminálních symbolů b . Potom pravidla 1 a 2 dokončí derivaci řetězce tak, že každý nonterminál S je přepsán sekvencí terminálních symbolů a , přičemž tato sekvence obsahuje aspoň jeden terminální symbol a . Celkem můžeme tedy vygenerovat všechny řetězce, které obsahují více symbolů a než symbolů b .

Příklad 5.

Sestrojte zásobníkový automat, který přijímá jazyk $L_1 = \{a^n b^n : n \geq 1\}$ z příkladu 1 s vyprázdněním zásobníku a s přechodem do koncového stavu.

Řešení:

Základní myšlenka činnosti tohoto automatu:

- 1) Zásobníkový automat bude číst symboly a ze vstupu a všechny je ukládat na zásobník. Tuto skutečnost zařídíme pravidly:

$Ssa \rightarrow Sas, asa \rightarrow aas$

(Poznámka: první pravidlo je použito při čtení prvního symbolu a , protože na zásobníku je uložen pouze startující zásobníkový symbol S . Při dalším čtení budou již na zásobníku nějaké symboly a a použito bude tedy druhé pravidlo.)

- 2) Jakmile automat přečte na vstupu první symbol b , vytáhne jeden symbol a ze zásobníku a přejde do jiného stavu q . Přechodem do jiného stavu q zabezpečíme, že automat již nikdy nebude číst ze vstupu symboly a . Při dalším čtení symbolu b opět vytáhneme jeden symbol a ze zásobníku ale již setrváme ve stavu q . Tuto skutečnost zařídíme pravidly:

$asb \rightarrow q, aqb \rightarrow q$

- 3) Jakmile je celý řetězec přečtený, zkontrolujeme stav zásobníku a to následovně. Pokud řetězec patří do daného jazyka L_1 , musí opět zásobník obsahovat pouze startující zásobníkový symbol. (Zásobník totiž obsahoval přesně tolik symbolů a , kolik jich bylo v první části řetězce. Při čtení symbolů b druhé části řetězce se vždy jeden symbol a ze zásobníku odstranil, tedy pokud jsou tyto počty stejné, nesmí být na něm žádný symbol a) Tuto kontrolu můžeme provést následujícím pravidlem, které dostane automat do koncového stavu f a vyprázdní mu zásobník:

$Sq \rightarrow f$

Formální popis tohoto zásobníkového automatu:

$M = (Q, \Sigma, \Gamma, R, s, S, F)$, kde

- $Q = \{s, q, f\}$,
- $\Sigma = \{a, b\}$,
- $\Gamma = \{S, a, b\}$,
- $R = \{Ssa \rightarrow Sas, asa \rightarrow aas, asb \rightarrow q, aqb \rightarrow q, Sq \rightarrow f\}$,
- $F = \{f\}$

Příklad 6.

Sestrojte zásobníkový automat, který přijímá jazyk L_2 z příkladu 2. s vyprázdněním zásobníku a přechodem do koncového stavu.

Řešení:

Základní myšlenka činnosti tohoto automatu:

- 1) Zásobníkový automat bude číst symboly (ze vstupu a všechny je ukládat na zásobník. Tuto skutečnost zařídíme pravidly:
 $Ss(\rightarrow S(s, (s(\rightarrow ((s$
- 2) Pokud zásobníkový automat přečte symbol), musí mít na zásobníku symbol (, který tvoří s tímto přečteným symbolem) závorkový pár. Tato závorka tedy bude odstraněna ze zásobníku pravidlem:
 $(s) \rightarrow s$
- 3) Jakmile je celý řetězec přečtený, zkontrolujeme, zda zásobník obsahuje pouze startující zásobníkový symbol. Pouze v tomto případě byly závorky správně popárovány. Přidáme tedy pravidlo:
 $Ss \rightarrow f$

Formální popis tohoto zásobníkového automatu:

$M = (Q, \Sigma, \Gamma, R, s, S, F)$, kde

- $Q = \{s, f\}$,
- $\Sigma = \{ (,) \}$,
- $\Gamma = \{ S, (,) \}$,
- $R = \{ Ss(\rightarrow S(s, (s(\rightarrow ((s, (s) \rightarrow s, Ss \rightarrow f \}$,
- $F = \{f\}$

Příklad 7.

Sestrojte rozšířený zásobníkový automat, který přijímá jazyk L_3 z příkladu 3. s vyprázdněním zásobníku a přechodem do koncového stavu.

Řešení:

Základní myšlenka činnosti tohoto automatu:

Automat bude pracovat nedeterministicky a to následujícím způsobem:

- 1) Rozšířený zásobníkový automat bude číst symboly a, b ze vstupu a všechny je ukládat na zásobník. Tuto skutečnost zařídíme pravidly:
 $sa \rightarrow as, sb \rightarrow bs$
(Poznámka: Všimněte si, že u rozšířeného zásobníkového automatu nemusíme číst žádný symbol ze zásobníku.)
- 2) Až bude mít automat přečtenu přesně polovinu řetězce, vloží na zásobník symbol C . POZOR, všimněte si, že rozšířený zásobníkový automat nemá žádný prostředek pro najetí středu řetězce, neví, jak je ještě nepřečtená část dlouhá, proto je tento krok proveden !!!NEDETERMINISTIKY!!! pomocí pravidla:
 $s \rightarrow Cs$
- 3) Pokud má být druhá polovina řetězce stejná jako byla první reverzovaná první polovina, stačí postupně porovnávat následující čtené symboly se symboly na zásobníku a ty odstraňovat. Pozor, na vrcholu zásobníku je uložen symbol C , který nám říká, že jsme za polovinou čteného řetězce. První skutečný symbol je na zásobníku až pod tímto symbolem. Porovnávání můžeme tedy provést následujícími pravidly:
 $aCsa \rightarrow Cs, bCsb \rightarrow Cs$

- 4) Jakmile je celý řetězec přečtený, zkontrolujeme, zda zásobník obsahuje pod symbolem C pouze startující zásobníkový symbol pomocí pravidla:

$$SCs \rightarrow f$$

Formální popis tohoto rozšířeného zásobníkového automatu:

$M = (Q, \Sigma, \Gamma, R, s, S, F)$, kde

- $Q = \{s, f\}$,
- $\Sigma = \{a, b\}$,
- $\Gamma = \{S, C, a, b\}$,
- $R = \{sa \rightarrow as, sb \rightarrow bs, s \rightarrow Cs, aCsa \rightarrow Cs, bCsb \rightarrow Cs, SCs \rightarrow f\}$,
- $F = \{f\}$

Příklad 8.

Sestrojte zásobníkový automat, který přijímá jazyk L_4 z příkladu 4 s vyprázdněním zásobníku a přechodem do koncového stavu.

Řešení:

Základní myšlenka činnosti tohoto automatu:

Automat bude v každém kroku obsahovat na zásobníku kromě startujícího symbolu pouze symboly a nebo pouze symboly b , ale nikdy nebude obsahovat oba druhy symbolů současně! A to následujícím způsobem: Necht' bylo do teď přečteno ze vstupu právě m symbolů a a n symbolů b . Potom, pokud je $m > n$, bude zásobník obsahovat právě $m - n$ symbolů a , pokud je $m < n$, bude zásobník obsahovat právě $n - m$ symbolů b a konečně pro případ $m = n$ nebude zásobník obsahovat žádné symboly a, b . Stručně a neformálně řečeno, zásobník obsahuje ty symboly, kterých bylo doposud přečteno více a tolik, o kolik jich bylo přečteno více než druhých. Toho dosáhneme následujícím způsobem:

- 1) Pokud je přečten symbol ze vstupu symbol a nebo b a zásobník je prázdný, vložíme tento symbol na zásobník pomocí pravidel:

$$Ssa \rightarrow Sas, Ssb \rightarrow Sbs$$

- 2) Pokud je přečten ze vstupu symbol a a na vrcholu zásobníků již je symbol a , přidáme symbol a na zásobník pomocí pravidla:

$$asa \rightarrow aas$$

- 3) Pokud je přečten ze vstupu symbol b a na vrcholu zásobníků již je symbol b , přidáme symbol b na zásobník pomocí pravidla:

$$bsb \rightarrow bbs$$

- 4) Pokud je přečten ze vstupu symbol a a na vrcholu zásobníků je symbol b , ubereme jeden symbol b ze zásobníku pro vyrovnání počtů pomocí pravidla:

$$bsa \rightarrow s$$

- 5) Pokud je přečten ze vstupu symbol b a na vrcholu zásobníků je symbol a , ubereme jeden symbol a ze zásobníku pro vyrovnání počtů pomocí pravidla:

$$asb \rightarrow s$$

6) Jakmile je celý řetězec přečtený, zkontrolujeme, zda zásobník obsahuje „nějaké“ symboly a . Jedině tehdy bylo totiž přečteno více symbolů a než b . To zkontrolujeme následujícím pravidlem, pomocí kterého přejde automat do koncového stavu f :

$as \rightarrow f$

7) Pokud je automat v koncovém stavu, necháme jej vyprázdnit zásobník užitím následujících dvou pravidel:

$af \rightarrow f, Sf \rightarrow f,$

Formální popis tohoto zásobníkového automatu:

$M = (Q, \Sigma, \Gamma, R, s, S, F)$, kde

- $Q = \{s, f\},$
- $\Sigma = \{a, b\},$
- $\Gamma = \{S, a, b\},$
- $R = \{Ssa \rightarrow Sas, Ssb \rightarrow Sbs, asa \rightarrow aas, bsb \rightarrow bbs, bsa \rightarrow s, asb \rightarrow s, as \rightarrow f, af \rightarrow f, Sf \rightarrow f\},$
- $F = \{f\}$

(**Poznámka:** Pokud by stačilo, aby automat přijímal jazyk pouze přechodem do koncového stavu, mohli bychom poslední dvě pravidla odstranit.)

Příklad 9.

Sestrojte gramatiku, která generuje jazyk $L_5 = \{a^m b^n c^n : m, n \geq 1\}$. Ke gramatice vytvořte:

- Zásobníkový automat přijímající jazyk L_5 s vyprázdněním zásobníku simulující syntaktickou analýzu shora dolů.
- Rozšířený zásobníkový automat přijímající jazyk L_5 s přechodem do koncového stavu simulující syntaktickou analýzu zdola nahoru.

Demonstrujte přejetí řetězce $abbcc$ oběma automaty.

Řešení:

a) Gramatika $G = (N, T, P, S)$, kde:

- $N = \{S, A\},$
- $T = \{a, b, c\},$
- $P = \{1: S \rightarrow aS, 2: S \rightarrow aA, 3: A \rightarrow bAc, 4: A \rightarrow bc\}$

generuje tento jazyk.

b) Výsledný zásobníkový automat simulující syntaktickou analýzu shora dolů bude vypadat následovně:

1. Vytvoříme **porovnávací pravidla** následujícím způsobem: Pro každý terminální symbol t gramatiky G vytvoříme pravidlo tvaru $tst \rightarrow s$. Pro danou gramatiku G tedy vytvoříme pravidla:

$asa \rightarrow s, bsb \rightarrow s, csc \rightarrow s$

2. Vytvoříme **expanzivní pravidla** následujícím způsobem: Pro každé pravidlo gramatiky tvaru $A \rightarrow x$ vytvoříme odpovídající pravidlo $As \rightarrow ys$ pro zásobníkový automat, přičemž y je reverzovaný řetězec x , formálně: $y = \text{reversal}(x)$. Pro danou gramatiku G tedy vytvoříme pravidla:

$Ss \rightarrow Sas, Ss \rightarrow Aas, As \rightarrow cAbs, As \rightarrow cbs$

Formální popis tohoto zásobníkového automatu:

$M = (Q, \Sigma, \Gamma, R, s, S, F)$, kde

- $Q = \{s\}$,
- $\Sigma = T = \{a, b, c\}$,
- $\Gamma = N \cup T = \{S, A, a, b, c\}$,
- $R = \{asa \rightarrow s, bsb \rightarrow s, csc \rightarrow s, Ss \rightarrow Sas, Ss \rightarrow Aas, As \rightarrow cAbs, As \rightarrow cbs\}$
- $F = \emptyset$

Poznámka: Všimněte si, že množina koncových stavů je prázdná, protože automat přijímá jazyk s vyprázdněním zásobníku, a tedy koncové stavy tu nemají žádný význam.

Simulace přijetí řetězce *abbcc* tímto zásobníkovým automatem:

Ssabbcc |— *Aasabbcc* |— *Asbbcc* |— *cAbsbbcc* |— *cAsbcc* |— *ccbsbcc* |— *ccscc* |— *csc* |— *s*

b) Výsledný rozšířený zásobníkový automat simulující syntaktickou analýzu zdola nahoru bude vypadat následovně:

1. Vytvoříme **shiftovací pravidla** následujícím způsobem: Pro každý terminální symbol *t* gramatiky *G* vytvoříme pravidlo tvaru *st* → *ts*. Pro danou gramatiku *G* tedy vytvoříme pravidla:
sa → *as*, *sb* → *bs*, *sc* → *cs*
2. Vytvoříme **redukční pravidla** následujícím způsobem: Pro každé pravidlo gramatiky tvaru *A* → *x* vytvoříme odpovídající pravidlo *xs* → *As* pro rozšířený zásobníkový automat. Pro danou gramatiku *G* tedy vytvoříme pravidla:
aSs → *Ss*, *aAs* → *Ss*, *bAcs* → *As*, *bcs* → *As*
3. Vytvoříme speciální pravidlo, které uvede automat do koncového stavu:
#Ss → *f*

Formální popis tohoto rozšířeného zásobníkového automatu:

$M = (Q, \Sigma, \Gamma, R, s, \#, F)$, kde

- $Q = \{s, f\}$,
- $\Sigma = T = \{a, b, c\}$,
- $\Gamma = N \cup T \cup \{\#\} = \{\#, S, A, a, b, c\}$,
- $R = \{sa \rightarrow as, sb \rightarrow bs, sc \rightarrow cs, aSs \rightarrow Ss, aAs \rightarrow Ss, bAcs \rightarrow As, bcs \rightarrow As, \#Ss \rightarrow f\}$
- $F = \{f\}$

Simulace přijetí řetězce *abbcc* tímto rozšířeným zásobníkovým automatem:

#sabbcc |— *#asbbcc* |— *#absbcc* |— *#abbacc* |— *#abbacc* |— *#abAsc* |— *#abAcs* |— *#aAs* |— *#Ss* |— *f*